

Explaining the Role of the Teacher from the Perspective of the Holy Qur'an: Proposing a Multifaceted Model for the Contemporary World¹

Einollah Abedi² Mohsen Farmahini Farahani³

Akbar Rahnama⁴ Mohsen Imani Naeini⁵

1. This study is derived from a dissertation in Philosophy of Education.
2. Ph.D. in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences, Shahed University, Tehran, Iran. **Email:** abedinet.ir@gmail.com
3. **Corresponding Author:** Professor of Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran. **Email:** farmahinifar@yahoo.com
4. Professor of Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran. **Email:** rahnama_akbar43@yahoo.com
5. Associate Professor of Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. **Email:** eimanim@modares.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Received: 03 April 2025 Revised: 21 April 2025 Accepted: 08 June 2025 Published: 18 June 2025 Keywords Teacher, Multifaceted Role, Contemporary World, Holy Qur'an	Objective: Considering the rapid transformations and complexities of the modern world and the crucial role of teachers in shaping future generations, this study investigates and elucidates the role of the teacher from the perspective of the Holy Qur'an. The primary aim is to offer a comprehensive and ideal image of the teacher's role within the Islamic educational system, grounded in propositions inferred from the Qur'an while considering contemporary requirements. Method: This qualitative research employed conceptual analysis and progressive inference, based on the assumptions of the Qur'an's comprehensiveness, systematic structure, and timelessness. Through a meticulous examination of selected verses — treated as the research sample and population — sixty educational propositions were extracted and organized into dedicated tables. Following a detailed analysis of each proposition and its relevance to the teaching role, fifty distinct roles were inferred and subsequently synthesized into an eight-dimensional model. Results: The findings reveal that the Qur'anic perspective on the teacher's role is multifaceted, transcending mere knowledge transmission and extending far beyond the confines of the classroom. Accordingly, the study proposes an eight-dimensional model of the teacher's role, with guidance at its core. The dimensions are as follows: knowledge enhancement (scholarly), guidance (in a mentoring way), healing (therapeutically), philosophical inquiry (philosophically), sympathy (motherly), heritage preservation (through culturalization), community building (in a reformatory way), and management (administratively). Conclusion: This study highlights the urgent need to revisit teacher education systems and to empower teachers based on the proposed eight-dimensional framework, enabling them to play a more effective role in nurturing future generations.

Cite this article

Abedi, E., Farmahini Farahani, M., Rahnama, A., & Imani Naeini, M. (2025). Explaining the Role of the Teacher from the Perspective of the Holy Qur'an: Proposing a Multifaceted Model for the Contemporary World. *Applied Issues in Islamic Education*, 10 (1), 91-114. <http://dx.doi.org/10.61882/qaiie.10.1.4>

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزشی

پژوهشگاه تعلیم و تربیت

پژوهشگاه
مطالعات آموزش و پرورش

تبیین نقش معلم از دیدگاه قرآن کریم: ارائه یک الگوی چند وجهی در جهان امروز^۱

عین‌اله عابدی^۲ | محسن فرمهینی فراهانی^۳ | اکبر رهنما^۴ | محسن ایمانی نائینی^۵

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری در رشته فلسفه تعلیم و تربیت می‌باشد.
۲. دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. abedinet.ir@gmail.com **رایانامه:**
۳. نویسنده مسئول: استاد فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. rahnama_akbar43@yahoo.com **رایانامه:**
۴. استاد فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. rahnama_akbar43@yahoo.com **رایانامه:**
۵. دانشیار فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. eimanim@modares.ac.ir **رایانامه:**

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی دریافت: ۱۴ فروردین ۱۴۰۴ بازنگری: ۰۱ اردیبهشت ۱۴۰۴ پذیرش: ۱۸ خرداد ۱۴۰۴ انتشار: ۲۸ خرداد ۱۴۰۴ کلیدواژه‌ها: معلم، نقش چند وجهی، جهان امروز، قرآن کریم.	هدف: این پژوهش با در نظر گرفتن تحولات سریع و پیچیدگی‌های جهان امروز و تأکید بر اهمیت نقش معلم در تربیت نسل‌های آینده، به بررسی و تبیین این نقش از منظر قرآن کریم پرداخته است. هدف اصلی، ارائه تصویری جامع و مطلوب از نقش معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی و دستیابی به شایستگی‌های معلمی با استناد به گزاره‌های استنتاج‌شده از قرآن کریم و با توجه به مقتضیات زمانه است. روش: این پژوهش کیفی و روش‌های بکار رفته در آن تحلیل مفهومی و استنتاج پیش رونده، با پیش‌فرض جامعیت، نظام‌مندی و عدم زمان‌مندی قرآن مجید بوده که با بررسی دقیق آیات منتخب به عنوان نمونه و جامعه آماری، ۶۰ گزاره ی تربیتی در جداول اختصاصی استخراج و سپس با تحلیل هر گزاره و تناسب آن با نقش معلمی ۵۰ نقش استنباط شده‌اند و سپس این نقش‌ها به صورت یک الگوی هشت بعدی پردازش شده‌اند. یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که نقش معلم در قرآن چندوجهی است و فراتر از انتقال صرف دانش بوده و مسئولیت او فراتر از کلاس درس است. در این راستا، الگوی هشت بعدی نقش معلم با هسته مرکزی هدایتگری استخراج و ارائه گردیده که شامل نقش‌های دانش‌افزایی (عالمانه)، راهبری (مربیلنه)، درمانگری (طبیبلنه)، فلسفه‌ورزی (حکیمانه)، غمخواری (مادرانه)، میراث‌داری (فرهنگ‌سازانه)، جامعه‌سازی (مصلحانه) و مدیریتی (مدیرانه) می‌باشد. نتیجه‌گیری: این پژوهش بر ضرورت بازنگری در نظام‌های تربیت معلم و توانمندسازی معلمان بر اساس ابعاد هشت گانه تأکید می‌کند تا معلمان بتوانند نقشی مؤثر در تربیت نسل آینده ایفا کنند.

عابدی، عین‌اله، فرمهینی فراهانی، محسن، رهنما، اکبر، و ایمانی نائینی، محسن (۱۴۰۴). تبیین نقش معلم از دیدگاه قرآن کریم: ارائه یک الگوی چند وجهی در جهان امروز. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۰ (۱)، ۹۱-۱۱۴.

<http://dx.doi.org/10.61882/qaie.10.1.4>

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

استناد

مقدمه

تحقق اهداف هر نظام، منوط به تعامل سازنده، آگاهانه، اثربخش و هماهنگ اجزای آن است. در نظام تعلیم و تربیت معلم به عنوان رکن اصلی (سادات افتخاری شهری، ۱۴۰۲) و مؤثر، نقشی محوری ایفا می‌کند. معلم، در واقع، آخرین حلقه در زنجیره‌ی عملیاتی‌سازی نظریه‌های تربیتی و واسط میان نظام آموزش و پرورش و دانش‌آموزان است و نقشی تعیین‌کننده در تحقق اهداف تربیتی دارد (باقری و ایروانی، ۱۳۸۰: ۱۲۳). در دین اسلام، جایگاه معلم و تأثیر او بسیار والا دانسته شده است. خداوند متعال، خود را به عنوان اولین معلم معرفی می‌کند.^۱ قرآن کریم، وظیفه پیامبر (ص) را نیز تعلیم و تربیت معرفی می‌کند.^۲ امام خمینی (ره) با تأکید بر اهمیت این نقش، می‌فرماید: «نقش معلم در جامعه، نقش انبیاست. انبیا هم معلم بشر هستند و نقش بسیار حساس و مهمی دارند. مسئولیت معلم در تربیت، اخراج از ظلمات به سوی نور است» (خمینی، ۱۳۸۹: ۲۹۱). این جایگاه رفیع معلم، تنها مختص به آموزه‌های اسلامی نیست؛ بلکه افلاطون نیز در بیان منزلت معلم می‌گوید: «ای گروه معلمان، وصایا و سفارش‌های مرا درک کنید. برای شاگردان همچون آینه‌ای روشن باشید و آن‌ها را از زشتی‌ها و تمایلات نکوهیده بازدارید.» (صافی، ۱۳۷۶) همچنین، کمنیوس، معلم را فردی می‌داند که افراد را برای زندگی آماده می‌کند و هدف او را تربیت فردی با دانش، اخلاق و دین برمی‌شمارد (صافی، ۱۳۷۶). در همین راستا، ارنشتاین و هانکینز (۲۰۰۴) معتقدند که معلمان در تصمیم‌گیری‌های آموزشی، جایگاهی محوری دارند (کاردان، ۱۳۹۷: ۴۲).

در طول تاریخ، نظریات متعددی در باب جایگاه و نقش معلم در تعلیم و تربیت و طراحی نظام تربیت معلم مطرح شده است که هر کدام بر جنبه‌ای از فعالیت معلم تأکید دارند. این نظریات، با تکیه بر نظام‌های فلسفی و تلقی‌های خاص از تعلیم و تربیت، به تعریف نقش معلم و بایدها و نبایدهای تربیت معلم پرداخته‌اند (محمدی و اکرادی، ۱۳۹۵). امروزه، مکاتب مختلف، نظریات و رویکردهای متنوع و متفاوتی را در جهان برای نقش معلم بیان کرده‌اند از جمله:

«روسو» بارویکرد مدرنیسم، نقش معلم را فقط به عنوان یک راهنما می‌داند و او را از به کار بستن هر نوع روش تدریس و داوری‌های اخلاقی باز می‌دارد و آن‌ها را به خود دانش‌آموزان واگذار می‌کند تا شخصاً به جستجو و یادگیری بپردازند (شعاری‌نژاد، ۱۳۸۶). معلم تکنسین، نقش و رویکرد دیگری است که برخی از اندیشمندان مدرنیسم برای معلم در تعلیم و تربیت قائل هستند. در این رویکرد، معلم فردی است که محتوای ذهنی دانش‌آموزان خود را با استفاده از طرح‌ها و استانداردهایی که خود، نویسنده یا خالق آن‌ها نیست، «تولید» می‌کند. چنین معلمی به عنوان «کاربر مفروضات از پیش تعریف‌شده از بالا به پایین» تعریف می‌شود و آموزش را نوعی علم کاربردی می‌داند (رودزیویچ اوا، ۱۹۹۴). همچنین، معلم بازتابی یا معلم فکور (بر اساس ترجمه‌ی جمعی از محققان در ایران) دیگر از چهره‌های معلمی در مدرنیسم است که توسط دونالد شون مطرح شده و ریشه در نظریات جان دیویی دارد. این نظریه به عنوان الگویی برای تربیت معلم نیز مورد توجه قرار گرفته است. دونالد شون رویکرد اثبات‌گرایانه‌ای را که

۱. الرحمن، ۴-۱

۲. هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» جمعه، ۲

بر آموزش حرفه‌ای و نظام تربیت معلم آمریکا حاکم بوده و آن را «عقلانیت تکنیکی» می‌نامد، مورد انتقاد قرار داده است. وی معتقد است که اندیشه‌های رایج درباره دانش دقیق حرفه‌ای بر اساس عقلانیت تکنیکی، در دنیای عمل که مسائل خودشان را به صورت موقعیت‌های در هم ریخته و نامعین عرضه می‌کنند، کارگشا نیست (امام جمعه، مهر محمدی، ۱۳۸۵). معلم دموکراتیک نقشی است که به طور مستقیم توسط جان دیویی و ویلیام جیمز برای معلمان مطرح شده است. مهم‌ترین شاخص معلم دموکراتیک، راهنمایی، مشارکت و همکاری است (نلر، ۱۳۹۳). ویلیام جیمز معتقد بود معلم واقعی دارای مأموریتی جهانی است و وظیفه او تنها این نیست که نخبگان را تعلیم دهد، بلکه باید به عده زیادی از مردم برسد تا دموکراسی شیوه فعال زندگی آن‌ها شود (مایر، ۱۳۷۴: ۴۸۲). در پست‌مدرنیسم نیز رویکردهای متنوعی برای نقش معلم تعریف شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به نقش روشنفکر تحول‌آفرین اشاره کرد. هنری ژيرو (۱۹۴۳)، اندیشمند فرانسوی، به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان این مفهوم شناخته می‌شود. ژيرو معتقد است معلمی که در جایگاه یک روشنفکر تحول‌آفرین عمل می‌کند، فردی است که از توانایی تفکر مستقل برخوردار بوده و به توسعه خرد در دیگران متعهد است. این نقش، هم بُعد سیاسی و هم بُعد اخلاقی دارد (ژيرو، ۱۹۸۸).

در حال حاضر که نظریه‌های غالب بر فضای آموزش و پرورش جوامع جهانی مدرنیسم و خاصه پست مدرنیسم است. برخی از محققان در جوامع اسلامی، بدون توجه به مبانی فلسفی نظریات مختلف، به ترویج آن‌ها در زمینه نقش و جایگاه معلم می‌پردازند. این در حالی است که اگر چه این نظریات ابتکاراتی داشته و ابعادی از نقش معلم را برجسته کرده‌اند و طبیعتاً دارای نقاط قوت راهبردی و روشی هستند که می‌توان از آن‌ها برای توسعه و ارتقاء نظام تربیت معلم و بهسازی معلمان بهره‌مند گردید، اما بسیاری از آنها با مبانی فلسفی تربیت اسلامی ناسازگار هستند و به دلیل تفاوت در نگاه به انسان و جهان و همچنین تفاوت‌های فرهنگی و زمینه‌ای، این نظریات دارای کاستی‌های آشکاری هستند. به عنوان مثال، در اندیشه اسلامی، علاوه بر امور متغیر، حقایق ثابتی نیز وجود دارد که تغییرات زمانی و مکانی بر آن‌ها تأثیر نمی‌گذارد. در مقابل، دیدگاه پست‌مدرن بر این باورند که هیچ حقیقت ثابت و مطلق وجود ندارد و همه امور و واقعیت‌ها متغیر هستند (فرمهینی، ۱۳۸۹).

با توجه به اینکه در حال حاضر نه سند دقیقی برای شایستگی‌های معلمی با رویکرد اسلامی وجود دارد و نه تحقیق جامعی در زمینه تبیین نقش معلم با رویکرد قرآنی انجام شده است، حتی بسیاری از تحقیقات قرآنی موجود صرفاً برخی ابعاد تربیت را مانند تربیت عقلانی (رشیدی، ۱۳۹۶) را نسبت به نقش معلم پوشش داده است در این پژوهش تلاش شده است تا با استناد به آیات قرآن کریم و آموزه‌های اسلامی، شبکه‌ای جامع از ابعاد نقش معلم استخراج شود و در ادامه الگویی مطلوب و چارچوبی جامع و چندوجهی برای نقش معلم در جهان امروز ارائه گردد. این چارچوب می‌تواند به عنوان رویکردی متفاوت، زمینه‌ساز بازنگری در مبانی نظام تربیت معلم در جهان اسلام و ایران اسلامی باشد و راهنمایی ارزشمند برای محققان و مربیان حوزه تعلیم و تربیت فراهم کند.

مبانی نظری

در تعریف «نقش معلم»^۱ که محور اصلی این پژوهش است از سوی صاحب نظران تعاریف متعددی ارائه شده است از جمله: کوئن معتقد است آن به رفتاری اطلاق می‌شود که جامعه بر اساس موقعیت اجتماعی فرد از او انتظار دارد (کوئن، ۱۳۸۷: ۸۸-۸۹). نقش، عنوان یا برجستگی است که جایگاه و الگوهای رفتاری فرد را در جامعه مشخص می‌کند (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۱۷۹). لینتون (توسلی، ۱۳۸۶) نقش را شامل نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتاری می‌داند که جامعه به فردی که یک پایگاه اجتماعی خاص را اشغال می‌کند، نسبت می‌دهد. نقش معلم، شبکه‌ای از رفتارها و رویکردهایی است که از سوی شرع، قانون و عرف از معلم در موقعیت‌های گوناگون و مرتبط با مأموریت او انتظار می‌رود (ماخر، ۱۹۸۶). در این پژوهش، با مبنا قرار دادن اینکه نقش معلم به مجموعه‌ی وظایف، مسئولیت‌ها، رفتارها و ویژگی‌هایی اطلاق می‌شود که از معلم در راستای اهداف تعلیم و تربیت اسلامی در جهان امروز انتظار می‌رود و بنابراین معلمان باید قادر باشند تا نقش‌های مختلفی را با دقت و مهارت انجام دهند. این نقش‌ها از یک سو به توانایی‌های علمی و تخصصی معلم نیاز دارند و از سوی دیگر به توانایی‌های اجتماعی، اخلاقی و مدیریتی او نیز اشاره دارند. در نتیجه، معلمان باید به عنوان یک موجود چندوجهی عمل کنند و تمامی این نقش‌ها را با حداکثر کیفیت انجام دهند تا بتوانند به بهبود یادگیری و رشد کلی دانش‌آموزان کمک کنند.

همچنین در این پژوهش پیش‌فرض‌هایی بنیادینی، برای تبیین نقش چند وجهی معلم در جهان امروز از نگاه قرآن مجید در نظر گرفته شده که عبارتند از:

- ۱- جامعیت قرآن و در بر گرفتن تمامی ابعاد و ساحت‌های وجودی انسان (نحل: ۸۹، انعام: ۳۸).
- ۲- انسان مخاطب اصلی قرآن و به تبع آن، تعلیم و تربیت (ابراهیم: ۵۲)؛ و شمول آن برای تمامی اعصار و در هر زمان (تکویر: ۲۷) است.
- ۳- قرآن نظام‌مند و ساختار آن هدفمند با ارتباط منطقی بین مفاهیم، موضوعات و احکام آن است (نساء: ۸۲، اسراء: ۹).
- ۴- برگزیده بودن پیامبر اکرم (ص) به عنوان الگویی از میان مردم و مبعوث شدن ایشان با زبان و فرهنگ آنان (احزاب: ۲۱، ابراهیم: ۴).
- ۵- معرفی خداوند متعال و پیامبر اکرم (ص) به عنوان معلم و مربی در قرآن کریم و تأکید بر نقش معلمی ایشان (جمعه: ۲، الرحمن: ۱-۴).

پیشینه پژوهش

در این زمینه پژوهش‌های داخلی عمدتاً بر بررسی رویکردهای تربیت معلم، نقد آن‌ها از منظر اسلامی و تبیین نقش معلم در چارچوب آموزه‌های دینی و فرهنگی متمرکز بوده‌اند. درویش‌پور (۱۴۰۳) معلم را «الگوی اخلاقی» و «مربی توحیدمحور» می‌داند که ویژگی‌هایی چون تقوا، تواضع و مطابقت گفتار و عمل

دارد. قرآن نیز معلم را مجری عدالت تربیتی می‌داند که با ترکیب اخلاق و عمل (مانند آموزش عادلانه و احترام به دانش‌آموز)، انسان‌هایی وارسته تربیت می‌کند. شعبانی و همکاران (۱۴۰۲) عوامل و موانع هدایت‌پذیری را از قرآن استخراج کرده (۱۹ عامل و ۴۰ مانع) و سپس با مصاحبه، "سبک رهبری هادی" را به عنوان پدیده‌ی محوری برای هدایت‌پذیری دانش‌آموزان تعریف کردند. آنها ۲۳ راهبرد عام (تربیتی، مدیریتی، محیطی) و ۱۱ راهبرد خاص (مانند ذائقه‌سازی دینی) را به همراه شرایط زمینه‌ای (نهادهای رسمی، نیمه‌رسمی و غیررسمی) ارائه دادند. تنده (۱۴۰۰) در پژوهش خود، رویکردهای رایج تربیت معلم (تکنیسینی، کارگزار فکور و منتقد) را بررسی و نقد کرده و بر معلم هدایتگر تأکید کرده است. داورپناه (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی تطبیقی فلسفه‌ی تربیت معلم از دیدگاه مکاتب فلسفی می‌پردازد و بر اهمیت توجه به فلسفه‌ی تربیت معلم در طراحی برنامه‌ها تأکید دارد. رضایی (۱۳۹۳) به نقد جایگاه نقش معلم در اندیشه‌ی پست‌مدرنیسم از منظر آموزه‌های اسلامی می‌پردازد. دهقان (۱۳۹۲) نقش معلم را از دیدگاه نهج‌البلاغه و روایات بررسی می‌کند و بر ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی معلم تأکید دارد. عمیدی (۱۳۹۰) نقش و جایگاه معلم در سند ملی آموزش و پرورش را تبیین می‌کند. علم‌الهدی (۱۳۸۶ و ۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان فلسفه‌ی تعلیم و تربیت رسمی از دیدگاه اسلام و سپس در کتاب نظریه اسلامی تعلیم و تربیت، به مبانی تعلیم و تربیت اسلامی می‌پردازد و اصول آن را تعریف می‌کند. امام جمعه و مهرمحمدی (۱۳۸۵) به نقد و بررسی رویکردهای تدریس فکورانه پرداخته و رویکردی «فراگیر» برای تربیت معلمان فکور پیشنهاد می‌کنند. داوری (۱۳۸۵) نقش معلم در تربیت دینی را با ابعاد مختلف ساختار اسلام مرتبط می‌سازد و باقری (۱۳۸۰) به تبیین مبانی تعلیم و تربیت اسلامی می‌پردازد و تربیت را جریانی دوسویه می‌داند. در مقابل، پژوهش‌های خارجی طیف وسیع‌تری از رویکردها و نقش‌های معلم را بررسی کرده‌اند و عمدتاً تحت تأثیر نظریات مدرن و پست‌مدرن بوده‌اند. شیائومینگ ژای (۲۰۲۴) تأثیر هوش مصنوعی تولیدی (GenAI) بر نقش معلمان را بررسی کرده و چهار سطح تعامل معلمان (ناظر، تطبیق‌دهنده، همکار، نوآور) را معرفی می‌کند. این پژوهش بر ضرورت آموزش مستمر و حمایت نهادی برای ارتقای معلمان به «هم‌آفرینان دانش» و استفاده استراتژیک از GenAI تأکید دارد. رمولینوکس (۲۰۲۱) بر اهمیت نقش عاطفی معلم و لزوم توجه به آن در برنامه‌های تربیت معلم تأکید می‌کند. ویجایا لاکشیمی (۲۰۱۹) بر اهمیت نقش معلم در آموزش مهندسی و تغییر رویکرد به دانش‌آموزمحوری تأکید دارد. بولادی و همکاران (۲۰۱۸) به گستردگی نقش‌ها و مسئولیت‌های معلم در محیط‌های مختلف اشاره می‌کنند. سعد‌الرویس (۲۰۱۵) به بررسی نقش‌های مختلف معلم و میزان ایفای آن‌ها توسط معلمان می‌پردازد. گری (۲۰۰۷) به تأثیر قانون اصلاحات آموزش و پرورش ۱۹۸۸ بر هویت معلم و کاهش مشارکت دموکراتیک معلمان اشاره می‌کند. سیرجالا (۲۰۰۵) به گذار از پارادایم آموزشی مبتنی بر معلم به عنوان کاربر دانش به پارادایم مبتنی بر معلم به عنوان تولیدکننده دانش و تأکید بر تأمل و فرهنگ پرسشگر در آموزش معلمان در فنلاند می‌پردازد. عرسان الکیلانی (۱۴۰۸) به بررسی و تحلیل مبانی تعلیم و تربیت اسلامی با تکیه بر آیات قرآن می‌پردازد. بر این اساس می‌توان گفت که نقش معلم، به عنوان یکی از پیچیده‌ترین و چندوجهی‌ترین نقش‌ها در جامعه، همواره مورد توجه اندیشمندان و محققان بوده است. پیچیدگی این نقش، فهم دقیق عمل معلم را دشوار ساخته و ویژگی‌های خاصی را از متن شخصیت و رفتار او طلب می‌کند. باقری (۱۳۸۰) معتقد است که معلم دارای ویژگی‌های نظام‌مند، ماهیتی

کل گرایانه، پیچیدگی، عدم تعیین، کثرت عمل، محدودیت زمانی، دخالت و تعاملات اخلاقی و نیاز به عقلانیت است. در همین راستا، بسیاری از اندیشمندان بر یک یا چند نقش خاص معلم تأکید کرده‌اند، در حالی که معلم، موجودی چندوجهی است و نقش‌های مختلفی بعهده دارد. و اکنون این پژوهش در نظر دارد تا به چند پرسش زیر پاسخ دهد: مهم‌ترین مولفه‌های تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن کریم که بر شکل‌گیری نقش‌های معلم تأثیرگذارند، کدامند؟ با توجه به دلالت‌های آیات قرآن، چه نقش‌های متنوعی برای معلم در جهان امروز قابل استخراج است که ابعاد گوناگون تربیت را در بر بگیرد؟ چه ارتباطی میان نقش‌های مختلف معلم و ساحت‌های مختلف وجود دارد؟ با توجه به یافته‌های پژوهش، الگوی جامع نقش چندوجهی معلم در جهان امروز از دیدگاه قرآن چگونه است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر پژوهش کیفی و از روش ترکیبی نوآورانه‌ای شامل تحلیل مفهومی^۱ (تحلیل مفهومی فعالیت‌های پژوهشی است که فیلسوفان تحلیلی زبان آن را انجام می‌دهند. آنها در تحلیل خود معیارهای زبانی و منطقی را ملاک تحلیل و قضاوت خود قرار می‌دهند و به جای ابداع نظام‌های فلسفی و ایدئولوژیک، سعی در تثبیت معانی دارند) (گوتک، ۱۳۸۲: ۱۹۱). استنتاج سیاقی^۲ در اصطلاح علوم قرآنی «سیاق» به اسلوب سخن، طرز جمله بندی عبارات، و نظم خاص کلام و یا روند کلی سخن، گفته می‌شود و به عبارت دیگر سیاق دلالت مقالیه و حالیه است که عبارت است از: هر گونه دلیلی که به الفاظ و عبارات پیوند خورده باشد، چه لفظی، چه حالی. (صدر، ۱۹۹۱). و التزامی^۳ (دلالت التزامی از دلالت‌های لفظی است و لفظی بودن آن به خاطر انتقال از آن به معنای التزامی است؛ به گونه‌ای که گمان می‌شود از لفظ است، با آن که در واقع از سنخ دلالت معنا بر معناست و به خاطر همین، بین بودن را در دلالت التزامی شرط دانسته‌اند). (خمینی، ۱۴۱۸ ق). بهره برده است.

در بخش اول این پژوهش، جامعه‌ی آماری، کتابخانه‌ای - اسنادی بوده و در بخش دوم که سوالات اصلی پژوهش می باشد جامعه آیات قرآن کریم است و از میان آن‌ها، ۱۰ آیه از ۸ سوره به صورت هدفمند انتخاب شده است. (که در ستون دوم جدول شماره ۲ به آن‌ها اشاره شده است). ملاک انتخاب این آیات، برخورداری از جامعیت بود؛ به این معنا که هم آیات مکی و مدنی، هم آیات خطاب به پیامبر اسلام (ص) و سایر پیامبران، و هم سوره‌های بزرگ و کوچک را شامل شود. همچنین، تلاش شد این آیات از نظر محتوایی ابعاد گوناگون زندگی انسان را در بر بگیرد. این تحقیق نوعی تحلیل کیفی متن‌محور است که به درک عمیق و جامع متون کمک می‌کند. این پژوهش در شش گام به نتیجه رسید:

گام اول: به روش تحلیل مفهومی و استنتاج سیاقی و التزامی، ۶۰ گزاره و دلالت تربیتی از آیات منتخب استنباط گردید. که نمونه آن در جدول شماره (۱) آمده است. و امروز چند تفسیر قرآن کریم از جمله تفسیر نور و تفسیر راهنما از این روش بهره برده اند و روش نوینی را در کشف مفاهیم جدید و موضوع شناسی قرآنی ارائه داده اند.

گام دوم: ۶۰ مؤلفه عملیاتی تعلیم و تربیت از این گزاره‌ها تحلیل و استنباط شد. که در جدول شماره (۲) اشاره شده است.

گام سوم: از هر گزاره و مولفه، تعدادی نقش معلمی استنتاج شد که در مجموع بیش از ۱۷۰ نقش معلمی به دست آمد. پس از حذف موارد مشابه و تکراری، این تعداد به ۶۰ نقش تحدید گردید. که در جدول شماره (۳) قابل مشاهده است.

گام چهارم: در گام چهارم که در جدول شماره (۴) آمده است، هر کدام از نقش‌های معلمی با ساحت‌های شش‌گانه تربیتی ارتباط برقرار نموده تا ثابت نماید که نقش‌ها هدفمند و ناظر به ابعاد مختلف وجودی مرتبی است.

گام پنجم: به منظور تبیین نقش چندوجهی معلم، الگوی ۸ بعدی تاسیس گردید. که در نمودارهای ۱ تا ۹ آمده است.

گام ششم: به عنوان هسته مرکزی نقش‌ها یک «کلان نقش» تعیین گردید. که در جدول شماره (۵) به آن اشاره شده است.

یادآوری می‌شود که نحوه‌ی استخراج یافته‌ها در گام‌های اول و دوم (شامل یک نمونه آیه و روش استنتاج) در جدول شماره (۱) ارائه شده است.

جدول ۱: گزاره‌ها و دلالت‌های تربیتی آیه

ردیف	گزاره‌ها و دلالت‌های تربیتی آیه	نقش‌های معلمی
۱	ورود معلم به مدرسه و اجازه تدریس به او باید مشروط به داشتن دانش تخصصی (بَیِّنَات) و کتاب درسی (زَبر) با نقشه دقیق تربیتی باشد. (أَرْسَلْنَاهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ)	متخصص، برنامه ریز درسی، راهنما
۲	دانش تخصصی و توانایی‌های عقلانی و فکری معلم باید بر محتوای کتاب درسی مقدم باشد، زیرا خود کتاب نیز باید با روش‌های استدلالی و توانایی‌های معلم به‌خوبی بیان شود. (تَقْدِمُ بِالْبَيِّنَاتِ عَلَى الزُّبُرِ)	فیلسوف، متخصص، تسهیل کننده
۳	معلم باید ابتدا بر تمامی محتوای کتاب تسلط یابد و آن را پیش از تدریس مطالعه کند. در این راستا، آموزش‌های لازم باید به او ارائه شود. همان‌طور که خداوند کل قرآن را یکبار بر پیامبر نازل کرد (انزَلْنَا إِلَيْكَ: انزل به معنای نزول دفعی)، سپس در طول ۲۳ سال به تدریج و در موقعیت‌های مختلف نازل نمود (مَا نَزَّلَ: نزل به معنای نزول تدریجی است).	یادگیرنده مستمر، جامعه شناس
۴	معلم باید کتاب را به تناسب و به تدریج تدریس کند؛ چون تربیت باید با توجه به مکان، زمان و سایر اقتضائات و شرایط تربیتی تناسب داشته باشد. (نَزَلَ)	برنامه ریز، منبع درسی، روانشناسی
۵	مربی باید قبل از هر اقدام به مخاطب شناسی و نیاز شناسی تربیتی توجه کند. (الْيَهُم) الی یعنی سمت و سوی مخاطب و (مَا نَزَلَ) یعنی آنچه نیاز او باشد.	جامعه شناس، راهنما
۶	معلم باید بر اساس سرفصل‌های برنامه درسی تدریس کند تا جریان تربیتی بر اساس هویت ملی و دینی مشخص در جامعه شکل بگیرد؛ نه تدریس پراکنده و بر اساس سلیقه شخصی! (مَا نَزَلَ)	تکنسین، هماهنگ کننده
۷	روش مربی و معلم باید تبیین و روشنگری باشد. (لَتُبَيِّنَ)	مفسر، روشنفکر، راهنما
۸	هدف تربیت و تدریس باید پرورش تفکر و اندیشه‌ورزی تربیتی باشد. اگر کتاب، معلم و روش تدریس نتوانند دانش‌آموز را به تعقل و اندیشه وا دارند، تربیتی صورت نگرفته است و تنها حافظه‌گرایی خواهد بود. (يَتَفَكَّرُونَ)	فیلسوف، راهنما، ارزیاب
۹	در فرآیند تربیت، اجبار جایی ندارد؛ بنابراین نقش معلم و کتاب درسی باید زمینه‌سازی و تسهیل‌گری باشد، در حالی که عامل اصلی در تربیت خود دانش‌آموز است. (يَتَفَكَّرُونَ)	روشنفکر- تسهیل‌گر، رهایی بخش

ردیف	گزاره ها و دلالت های تربیتی آیه	نقش های معلمی
۱۰	رویکرد معلم باید وظیفه گرایی باشد نه نتیجه گرایی (لعلهم: شاید موثر واقع شود و شاید هم نشود) یعنی شمای معلم کار خود را درست انجام بده، ممکن است ضعف در مخاطب باشد و مسئولیتی نداری!	تسهیلگر، الگوی اخلاقی

آیه: بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (نحل آیه ۴۴) (از آنها بپرسید که) از دلایل روشن و کتب (پیامبران پیشین آگاهند!) و ما این ذکر [قرآن] را بر تو نازل کردیم، تا آنچه به سوی مردم نازل شده است برای آنها روشن سازی؛ و شاید اندیشه کنند!

یافته‌ها پژوهش

در پاسخ به این سوال که مهم‌ترین مولفه‌های تعلیم و تربیت از نگاه قرآن که بر شکل‌گیری نقش‌های معلم تأثیر گذارند، کدامند؟ می‌توان گفت که ۵۰ مولفه ی تعلیم و تربیت که از آیات قرآن مجید استخراج شده اند به تفصیل در جدول شماره ۲ آورده شده است. این مؤلفه‌ها چارچوبی برای تحلیل و تبیین دقیق‌تر نقش‌های متنوع معلم فراهم می‌آورند. با بهره‌گیری از این چارچوب، می‌توان به درک عمیق‌تری از جایگاه و مسئولیت‌های معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی دست یافت.

جدول ۲: مولفه‌های تعلیم و تربیت

ردیف	مولفه‌های تعلیم و تربیت	آدرس آیات	ردیف	مولفه‌های تعلیم و تربیت	آدرس آیات
۱	عظمت و اتقان کتاب درسی	بقره، آیات ۲-۳	۲۶	حمایت از معلم	اعراف، آیه ۱۵۷
۲	هدایت‌گری برنامه درسی	بقره، آیات ۲-۳	۲۷	تربیت دانش‌آموزان نوآور	اعراف، آیه ۱۵۷
۳	ساحت های ۳ گانه تربیتی	بقره، آیات ۲-۳	۲۸	استفاده از تجربیات پیش‌کسوتان	یوسف، آیه ۱۰۹
۴	ایمان به غیب	بقره، آیات ۲-۳	۲۹	سفر و بازدید از اماکن فرهنگی	یوسف، آیه ۱۰۹
۵	استمرار برنامه‌های تربیتی	بقره، آیات ۲-۳	۳۰	تشویق به خردورزی و اندیشیدن	یوسف، آیه ۱۰۹
۶	جامعه‌سازی مبتنی بر داشته	بقره، آیات ۲-۳	۳۱	تسلط معلم بر محتوای درسی	نحل، آیه ۴۴
۷	ملایمت و محبت معلم	آل عمران، آیه ۱۵۹	۳۲	تدریس تدریجی و اقتضائی	نحل، آیه ۴۴
۸	پرهیز از خشونت	آل عمران، آیه ۱۵۹	۳۳	مخاطب‌شناسی و نیازشناسی	نحل، آیه ۴۴
۹	عفو و گذشت	آل عمران، آیه ۱۵۹	۳۴	تبیین و روشن‌گری	نحل، آیه ۴۴
۱۰	مشورت با دانش‌آموزان	آل عمران، آیه ۱۵۹	۳۵	پرورش تفکر و اندیشه‌ورزی	نحل، آیه ۴۴
۱۱	قاطعیت در تصمیم‌گیری	آل عمران، آیه ۱۵۹	۳۶	وظیفه‌گرایی معلم	نحل، آیه ۴۴
۱۲	توکل بر خدا	آل عمران، آیه ۱۵۹	۳۷	بندگی و اتصاف به رحمت الهی	کهف، آیات ۶۵، ۶۶
۱۳	تعادل بین بیم و امید	نساء، آیه ۱۶۵	۳۸	جستجوی معلم مطلوب	کهف، آیات ۶۵، ۶۶
۱۴	حجت‌سازی و اقناع	نساء، آیه ۱۶۵	۳۹	رحمت و فرصت ویژه معلمی	کهف، آیات ۶۵، ۶۶
۱۵	اقتدار معلم	نساء، آیه ۱۶۵	۴۰	یادگیری علوم رشددهنده	کهف، آیات ۶۵، ۶۶
۱۶	حکمت در برنامه‌ریزی	نساء، آیه ۱۶۵	۴۱	توجه به کیفیت امور	یوسف، آیه ۱۰۹
۱۷	ارتباط موثر با دانش‌آموزان	انعام، آیه ۵۴	۴۲	ارزیابی بر اساس تلاش مستمر	یوسف، آیه ۱۰۹
۱۸	طراحی ضوابط جذاب	انعام، آیه ۵۴	۴۳	اهمیت آخرت در تربیت	یوسف، آیه ۱۰۹
۱۹	رحمت و مهربانی	انعام، آیه ۵۴	۴۴	دعوت به خردورزی	یوسف، آیه ۱۰۹
۲۰	حمایت از دانش‌آموزان	انعام، آیه ۵۴	۴۵	مشاهده مستقیم و ارتباط واقعی	یوسف، آیه ۱۰۹
۲۱	پیروی از معلم مطلوب	اعراف، آیه ۱۵۷	۴۶	انتقال مطالب به روش مشاهده	یوسف، آیه ۱۰۹
۲۲	گسترش معروف و خوبی‌ها	اعراف، آیه ۱۵۷	۴۷	اهمیت مشورت در تصمیم‌گیری	آل عمران، آیه ۱۵۹

ردیف	مولفه‌های تعلیم و تربیت	آدرس آیات	ردیف	مولفه‌های تعلیم و تربیت	آدرس آیات
۲۳	رهایی‌بخشی عادات ناپسند	اعراف، آیه ۱۵۷	۴۸	ساحت‌های تربیتی	بقره، آیات ۲-۳
۲۴	تأیید و تکریم همکاران	اعراف، آیه ۱۵۷	۴۹	شاخص‌های مدیریت	آل عمران، آیه ۱۵۹
۲۵	پیروی از تعالیم معلم	اعراف، آیه ۱۵۷	۵۰	اعتدال در تعلیم و تربیت	آل عمران، آیه ۱۵۹

در پاسخ به سوال چه نقش‌های متنوعی برای معلم در جهان امروز با توجه به دلالت‌های آیات قرآن، قابل استخراج است که می‌تواند ابعاد گوناگون تربیت را در بر بگیرد؟ باید گفت که مبتنی بر مولفه‌های تعلیم و تربیت که در جدول شماره (۲) آمده است، حدود ۶۰ نقش مختلف شناسایی و در جدول شماره (۳) طبقه‌بندی شده است. این جدول، طیف گسترده‌ای از مسئولیت‌ها و وظایف معلم را از دیدگاه قرآن کریم به تصویر می‌کشد و نشان می‌دهد که نقش معلم فراتر از انتقال صرف دانش بوده و ابعاد مختلف تربیت فردی، اجتماعی، اخلاقی و معنوی را در بر می‌گیرد.

جدول ۳: نقش‌های استنتاجی معلم

ردیف	نقش‌های معلم	ردیف	نقش‌های معلم	ردیف	نقش‌های معلم
۱	نقش انتقال دهنده	۲۱	نقش باغبان	۴۱	نقش مدیر
۲	نقش سرگرم کننده	۲۲	نقش همکار	۴۲	نقش فناور
۳	نقش منتور	۲۳	نقش برنامه ریز	۴۳	نقش پرستار
۴	نقش بازیگر تئاتر	۲۴	نقش سازمان دهنده	۴۴	نقش مبلغ مذهبی
۵	نقش پدران	۲۵	نقش معمار (طراح)	۴۵	نقش قاضی (میانجیگر)
۶	نقش مادرانه	۲۶	نقش ناظر	۴۶	نقش روانشناس
۷	نقش مهندس کاشف	۲۷	نقش ارزیاب	۴۷	نقش طبیب
۸	نقش سناریو نویس زندگی	۲۸	نقش پژوهشگر	۴۸	نقش اصلاحگر اجتماعی
۹	نقش آموزشگر	۲۹	نقش گردشگر	۴۹	نقش مهندس مونتاژگر
۱۰	نقش یادگیرنده مستمر	۳۰	نقش مشاور	۵۰	نقش مبتکر
۱۱	نقش رهبری	۳۱	نقش قانون گذار	۵۱	نقش دوست
۱۲	نقش پشتیبان	۳۲	نقش تسهیلگر	۵۲	نقش مددکار اجتماعی
۱۳	نقش متخصص (منبع)	۳۳	نقش جامعه شناسی	۵۳	نقش مورخ
۱۴	نقش پیشگیری	۳۴	نقش الگوئی	۵۴	نقش امانت دار
۱۵	نقش تحول آفرینی	۳۵	نقش شنودگی	۵۵	نقش مشوق
۱۶	نقش راهنما	۳۶	نقش سخنوری	۵۶	نقش مشاور شغلی
۱۷	نقش عامل اخلاقی	۳۷	نقش اطلاع رسانی	۵۷	نقش پرسشگری و پاسخگوئی
۱۸	نقش هنرمند	۳۸	نقش رابط	۵۸	نقش ایثارگر
۱۹	نقش میراث دار (فرهنگی)	۳۹	نقش قصه گو	۵۹	نقش سرپرست شبانه روزی
۲۰	نقش مدیر محیط زیست	۴۰	نقش راهنمای تور	۶۰	نقش طبیعت شناس

همچنین در پاسخ به این سوال که چه ارتباطی میان نقش‌های مختلف معلم و ساحت‌های مختلف وجود دارد؟

می‌توان گفت که در جدول شماره (۴) به نقش معلم، ساحت تربیتی مرتبط با آن و ارتباط نقش و ساحت اشاره شده است و در مجموع نقش‌های بدست آمده به صورت جامع همه ساحت‌های شش گانه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش را پوشش می‌دهد.

جدول شماره ۴: ارتباط ساحت ها و نقش های معلمی

ردیف	نقش های معلمی	ساحت های تربیتی مرتبط	توضیح ارتباط نقش با ساحت های تربیتی
۱	نقش انتقال دهنده	علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه ای	انتقال دانش و مهارت های تخصصی به دانش آموزان در حوزه های علمی و شغلی.
۲	نقش سرگرم کننده	هنری و زیبایی شناختی، عبادی و اخلاقی	ایجاد محیطی جذاب و دلپذیر برای یادگیری از طریق فعالیت های هنری و اخلاقی.
۳	نقش منتور	اعتقادی، عبادی و اخلاقی، علمی	راهنمایی و مشاوره دادن به دانش آموزان در مسیرهای علمی، اعتقادی و اخلاقی.
۴	نقش بازیگر تئاتر	هنری و زیبایی شناختی، سیاسی و اجتماعی	همراهی با دانش آموز استفاده از شگردهای تئاتر به عنوان ابزار آموزشی برای تقویت خلاقیت و بیان هنری دانش آموزان.
۵	نقش پدرانه	عبادی و اخلاقی، اعتقادی و اجتماعی	ارائه حمایت و راهنمایی مانند یک پدر برای تقویت ارزش های اخلاقی و اعتقادی و امور زندگی.
۶	نقش مادرانه	عبادی و اخلاقی، عاطفی	ایجاد محیطی محبت آمیز و حمایت کننده برای رشد عاطفی و اخلاقی دانش آموزان.
۷	نقش اصلاحگر اجتماعی	سیاسی و اجتماعی، عبادی و اخلاقی	تغییر نگرش ها و بهبود روابط اجتماعی دانش آموزان از طریق آموزش و مشارکت ها.
۸	نقش مهندس مونتازگر	علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه ای	بهره گیری از فرصت ها و تجارب و توسعه مهارت های فنی و عملیاتی به دانش آموزان جهت آماده سازی برای مشاغل فنی.
۹	نقش آموزشگر	علمی و فناوری، هنری و زیبایی شناختی	بهبود فرآیند تدریس و یادگیری و کمک به درک بهتر مفاهیم توسط دانش آموزان.
۱۰	دوست	عبادی و اخلاقی، اجتماعی	ایجاد رابطه دوستانه و حمایتی برای ایجاد احساس امنیت و اعتماد در دانش آموزان.
۱۱	نقش باغبان	زیستی و بدنی، علمی و فناوری، اخلاقی	تربیت اخلاقی و مهارت های عملی و آگاهی زیست محیطی دانش آموزان از طریق مراقبت از محیط.
۱۲	نقش همکار	اقتصادی و حرفه ای، سیاسی و اجتماعی	همکاری با سایر معلمان برای ایجاد محیط آموزشی مؤثرتر و حرفه ای تر.
۱۳	نقش برنامه ریز	اقتصادی و حرفه ای، علمی و فناوری	طراحی و بهینه سازی برنامه های درسی و آموزشی برای ارتقای فرآیند یادگیری.
۱۴	نقش سازمان دهنده	اقتصادی و حرفه ای، سیاسی و اجتماعی	مدیریت منابع آموزشی و فعالیت ها برای فراهم سازی محیط آموزشی منظم و کارآمد.
۱۵	نقش معمار (طراح)	هنری و زیبایی شناختی، علمی و فناوری	طراحی فضای آموزشی به نحوی که خلاقیت و انگیزه دانش آموزان را تحریک کند.
۱۶	نقش ناظر	زیستی و بدنی، عبادی و اخلاقی	نظارت بر رفتار و سلامت فیزیکی و اخلاقی دانش آموزان برای ایجاد محیطی امن و سالم.
۱۷	نقش ارزیاب	اقتصادی و حرفه ای، علمی و فناوری	ارزیابی عملکرد و پیشرفت دانش آموزان برای شناسایی نقاط قوت و ضعف آن ها.
۱۸	نقش سناریو نویس زندگی	اقتصادی و حرفه ای، اعتقادی	کمک به دانش آموزان در برنامه ریزی شغلی و زندگی آینده و هدف گذاری.
۱۹	نقش مبتکر	علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه ای	ارائه ایده ها و روش های خلاقانه تدریس برای به روز کردن فرآیند یادگیری.
۲۰	نقش یادگیرنده مستمر	اقتصادی و حرفه ای، علمی و فناوری	یادگیری و به روز رسانی دانش خود به عنوان الگوی یادگیری برای دانش آموزان.

ردیف	نقش های معلمی	ساحت‌های تربیتی مرتبط	توضیح ارتباط نقش با ساحت‌های تربیتی
۲۱	نقش مدیر	اقتصادی و حرفه‌ای، سیاسی و اجتماعی	مدیریت فرآیندها و منابع آموزشی و ایفای نقش رهبری در ایجاد محیط آموزشی مؤثر.
۲۲	نقش فناور	علمی و فناوری	استفاده از ابزارها و فناوری‌های نوین آموزشی برای تسهیل فرآیند یادگیری.
۲۳	نقش پرستار	عبادی و اخلاقی، زیستی و بدنی	مراقبت از سلامت جسمی و عاطفی دانش‌آموزان و فراهم‌سازی محیط حمایتی.
۲۴	نقش مبلغ مذهبی	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	انتقال ارزش‌ها و آموزه‌های دینی و اخلاقی به دانش‌آموزان.
۲۵	نقش قاضی (میانجیگر)	سیاسی و اجتماعی، عبادی و اخلاقی	میانجیگری در حل اختلافات و ایجاد اخلاق کاری برای حفظ نظم و عدالت.
۲۶	نقش روانشناس	عبادی و اخلاقی، زیستی و بدنی	حمایت از سلامت روانی دانش‌آموزان و مدیریت مشکلات عاطفی آن‌ها.
۲۷	نقش طبیب	زیستی و بدنی، عبادی و اخلاقی	مراقبت از سلامت جسمی دانش‌آموزان و ارائه آموزش‌های بهداشتی.
۲۸	پژوهشگر	علمی و فناوری	انجام تحقیقات علمی و به‌روزرسانی دانش برای بهبود کیفیت تدریس و یادگیری.
۲۹	گردشگر	هنری و زیبایی‌شناختی، سیاسی و اجتماعی	بازدیدها و برگزاری تورهای آموزشی و فرهنگی برای آشنایی دانش‌آموزان با تنوع فرهنگی
۳۰	نقش مشاور	اقتصادی و حرفه‌ای، عبادی و اخلاقی	راهنمایی در انتخاب مسیرهای شغلی و ارائه مشاوره‌های اخلاقی به دانش‌آموزان.
۳۱	نقش رهبری	اقتصادی و حرفه‌ای، سیاسی و اجتماعی	هدایت گروه دانش‌آموزان و فراهم‌سازی انگیزه لازم برای دستیابی به اهداف مشترک.
۳۲	نقش پشتیبان	عبادی و اخلاقی، اعتقادی	ارائه حمایت عاطفی و معنوی برای تقویت اعتماد به نفس و ارزش‌های دانش‌آموزان.
۳۳	نقش سازمان‌دهنده	اقتصادی و حرفه‌ای، سیاسی و اجتماعی	مدیریت منابع و زمان برای بهینه‌سازی فرآیند آموزشی و ایجاد محیط منظم.
۳۴	نقش معمار (طراح)	هنری و زیبایی‌شناختی، علمی و فناوری	طراحی فضای آموزشی به نحوی که خلاقیت و انگیزش دانش‌آموزان را تحریک کند.
۳۵	نقش تحول‌آفرینی	علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه‌ای، اجتماعی	ایجاد تغییرات مثبت و نوآورانه در روش‌های تدریس برای بهبود فرآیند یادگیری و جامعه‌سازی
۳۶	نقش راهنما	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	هدایت اخلاقی و اعتقادی برای هموار کردن مسیر رشد شخصیت دانش‌آموزان.
۳۷	نقش عامل اخلاقی	عبادی و اخلاقی، اعتقادی	ترویج اصول اخلاقی و ارزش‌های اجتماعی برای ایجاد رفتارهای مثبت در دانش‌آموزان.
۳۸	نقش هنرمند	هنری و زیبایی‌شناختی، عبادی و اخلاقی	تقویت ابراز هنری و خلاقیت از طریق فعالیت‌های هنری و زیبایی‌شناختی.
۳۹	طبیعت‌شناس	زیستی و بدنی، علمی و فناوری	آموزش مفاهیم زیست‌شناسی و محیط‌زیست برای افزایش آگاهی دانش‌آموزان نسبت به طبیعت.
۴۰	نقش مدیر محیط زیست	زیستی و بدنی، علمی و فناوری	ترویج آگاهی‌های زیستی و حفاظت از محیط برای تربیت نسل آینده مسئول.
۴۱	نقش قانون‌گذار	سیاسی و اجتماعی، اقتصادی و حرفه‌ای	تدوین و اجرای قوانین آموزشی برای ایجاد چارچوب‌های قانونی و اجتماعی مناسب.
۴۲	نقش تسهیلگر	اقتصادی و حرفه‌ای، علمی و فناوری	ایجاد شرایط مطلوب برای یادگیری و روان‌سازی فرآیند آموزشی.
۴۳	نقش متخصص (منبع)	علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه‌ای	ارائه آموزش تخصصی و دقیق در حوزه خاص خود به دانش‌آموزان.

ردیف	نقش های معلمی	ساحت های تربیتی مرتبط	توضیح ارتباط نقش با ساحت های تربیتی
۴۴	نقش الگویی	اعتقادی، عبادی و اخلاقی، علمی	ترغیب ارزش ها و رفتارهای مثبت از طریق الگوی رفتاری خود.
۴۵	نقش پیشگیری	عبادی و اخلاقی، زیستی و بدنی	ارائه آموزش های اخلاقی و بهداشتی برای پیشگیری از بروز مشکلات اجتماعی و سلامتی.
۴۶	نقش سخنوری	هنری و زیبایی شناختی، عبادی و اخلاقی	برقراری ارتباط مؤثر با دانش آموزان از طریق ارائه مطالب جذاب و تأثیرگذار.
۴۷	اطلاع رسانی	علمی و فناوری، اقتصادی و حرفه ای	ارائه اطلاعات دقیق و به روز برای حمایت از فرآیند یادگیری دانش آموزان.
۴۸	نقش رابط	اقتصادی و حرفه ای، سیاسی و اجتماعی	ایجاد ارتباط میان دانش آموزان، والدین و جامعه برای افزایش هماهنگی و همکاری.
۴۹	نقش قصه گو	هنری و زیبایی شناختی، عبادی و اخلاقی	تقویت خلاقیت و تفکر انتقادی از طریق استفاده از داستان ها در فرآیند آموزشی.
۵۰	نقش راهنمای تور	هنری و زیبایی شناختی، سیاسی و اجتماعی	سازماندهی و هدایت فعالیت های آموزشی خارج از کلاس برای ارائه تجربه های فرهنگی.
۵۱	نقش قانون گذار	سیاسی و اجتماعی، اقتصادی	تدوین و اجرای قوانین آموزشی برای ایجاد چارچوب های قانونی مناسب.
۵۲	نقش مددکار اجتماعی	سیاسی و اجتماعی، و اخلاقی	حمایت از نیازهای اجتماعی دانش آموزان و فراهم سازی محیطی حمایتی و اخلاقی.
۵۳	نقش جامعه شناسی	سیاسی و اجتماعی، علمی و فناوری	تحلیل مسائل اجتماعی و فرهنگی برای کمک به درک بهتر آن ها توسط دانش آموزان.
۵۴	امانت دار	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	نگهداری و انتقال ارزش ها و اصول اخلاقی به دانش آموزان.
۵۵	مشوق	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	ایجاد روحیه مثبت و انگیزه در دانش آموزان از طریق تشویق و حمایت.
۵۶	نقش مشاور شغلی	اقتصادی و حرفه ای، اعتقادی	راهنمایی در انتخاب مسیرهای حرفه ای و ارتقای اعتقادات شغلی دانش آموزان.
۵۷	پرسشگر	علمی و فناوری، اقتصادی	تقویت تفکر انتقادی و حل مسئله از طریق طرح سوالات تحلیلی به دانش آموزان.
۵۸	نقش ایثارگر	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	انتقال ارزش های اخلاقی و اجتماعی از طریق فداکاری و تعهد شخصی معلم.
۵۹	سرپرست شبانه روزی	زیستی و بدنی، عبادی و اخلاقی	نظارت بر سلامت و رفاه دانش آموزان در طول روزهای تحصیلی و فعالیت های خارج از مدرسه.
۶۰	نقش میراث دار (فرهنگی)	هنری و زیبایی شناختی، اعتقادی و اجتماعی	حفظ و انتقال ارزش ها و سنت های فرهنگی برای ارتقای هویت فرهنگی دانش آموزان.

و در پاسخ به این سوال که الگوی جامع نقش چندوجهی معلم در جهان امروز از دیدگاه قرآن چگونه است؟

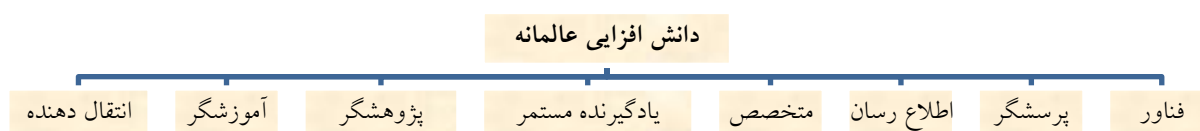
می توان گفت که با توجه به نتایج حاصل از بررسی سؤالات پیشین، ابتدا نقش های متنوع معلمی (بیش از ۶۰ نقش استخراج شده) در قالب ۸ نقش کلیدی به شرح زیر دسته بندی و ساماندهی گردید: به این ترتیب، الگویی هشت بعدی ترسیم شد و سپس محوری ترین نقش، یعنی هدایتگری به عنوان هسته مرکزی تمامی نقش ها، تعیین گردید. یاد آوری می شود که برخی از ریز نقش ها ممکن است در ذیل بیش از یک کلان نقش قرار گیرند و در تکمیل آن مفهوم کمک کنند.

نمودار ۱: الگوی هشت وجهی قرآنی نقش معلم

۱- نقش دانش‌افزایی (عالمانه)

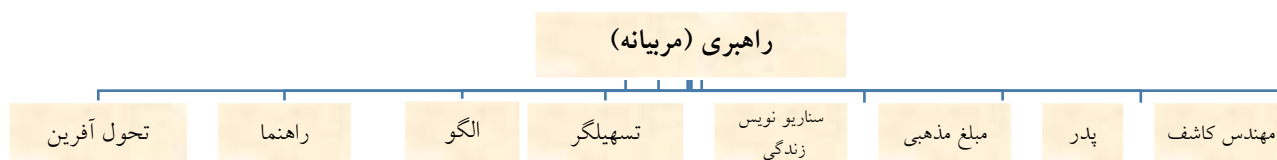
نقشهای ذیل این نقش کلیدی بر یادگیری، آموزش و انتقال دانش تأکید دارند که در نمودار شماره ۲ آورده شده است.

نمودار ۲

۲- نقش راهبری (مربیانه)

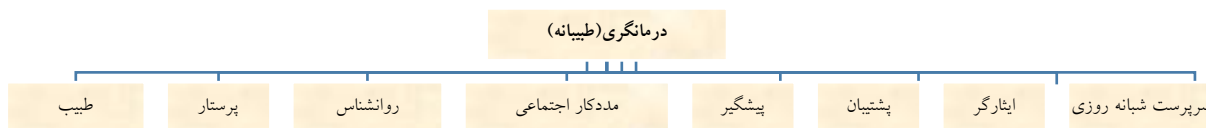
نقش‌های ذیل این نقش کلیدی بر هدایت، تربیت و رهبری دانش‌آموزان و فرآیندهای تربیتی تمرکز دارند، که در نمودار شماره ۳ خلاصه شده‌اند.

نمودار ۳

۳- نقش درمانگرگ (طبیانه)

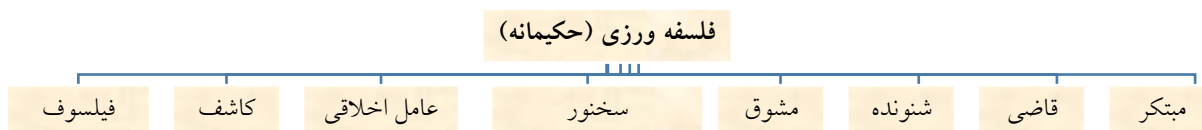
نقش های ذیل این نقش کلیدی به مراقبت، درمان و حمایت از دانش آموزان در ابعاد جسمی و روانی می پردازند. که در نمودار شماره ۴ آورده شده است.

نمودار ۴

۴- نقش فلسفه ورزگ (حکیمانه)

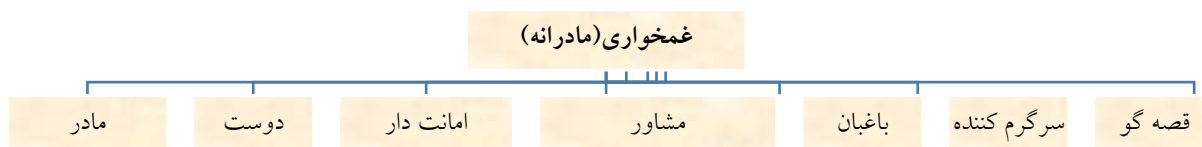
نقش های ذیل این نقش کلیدی بر تفکر عمیق، حکمت و فلسفه ورزی در آموزش تأکید دارند که در نمودار شماره ۵ خلاصه شده اند.

نمودار ۵

۵- نقش غمخوارگ (مادرانه)

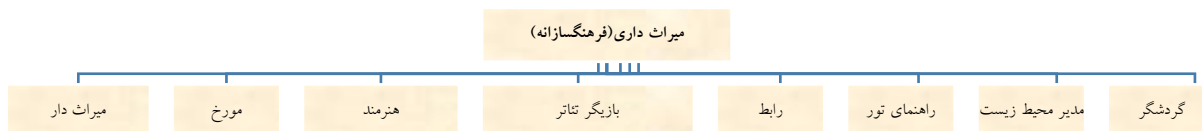
نقش های ذیل این نقش کلیدی بر حمایت عاطفی، همدلی و مراقبت از دانش آموزان تأکید دارند که در نمودار ۶ آمده است.

نمودار ۶

۶- نقش میراث دارگ (فرهنگسازانه)

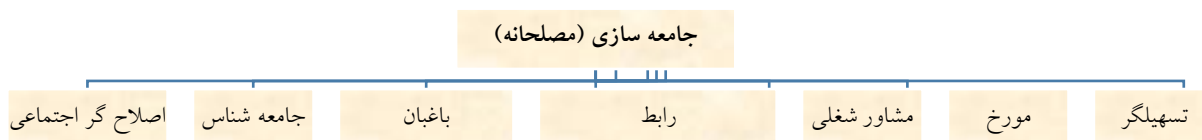
نقش های ذیل این نقش کلیدی بر حفظ و انتقال ارزش ها، فرهنگ و هنر تأکید دارند که در نمودار شماره ۷ جمع شده اند.

نمودار ۷

۷- نقش جامعه‌سازگ (مصلحانه)

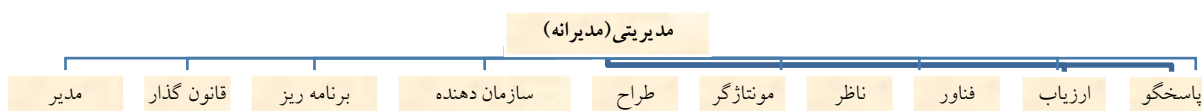
نقش‌های ذیل این نقش کلیدی بر اصلاح جامعه، تقویت هویت اجتماعی و ایجاد تغییرات مثبت تمرکز دارند که در نمودار شماره ۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۸

۸- نقش مدیریتی (مدیرانه)

نقش‌های ذیل این نقش بر مدیریت، برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی فرآیندهای آموزشی و تربیتی تأکید دارند که در نمودار شماره ۹ سازماندهی شده‌اند.

نمودار ۹

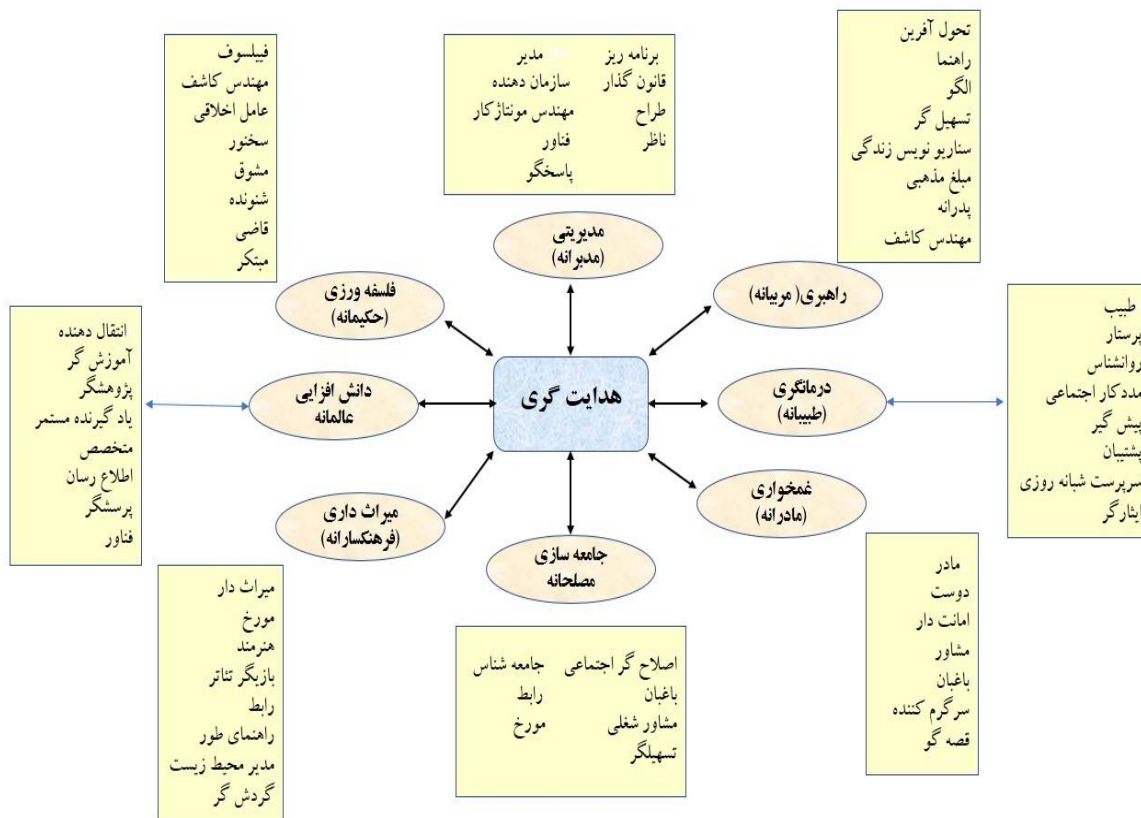
با بررسی دقیق و تحلیل جامع مفهوم نقش‌های مختلف معلم، و ارتباط آن با هدایتگری نتیجه‌گیری می‌شود که نقش کلیدی هدایتگری هسته مرکزی و محرک اصلی سایر نقش‌های معلمی در قرآن مجید است. چنانکه در ذیل آیاتی از قرآن کریم برای تایید نقش هدایتی قرآن و پیامبر آمده است. این نقش، به عنوان یک چتر کلی بر تمامی فعالیت‌های معلم سایه افکنده و آن‌ها را یکپارچه می‌کند. هدایتگری، معلم را به راهنمایی و هدایت دانش‌آموزان به سوی کمال و سعادت فرامی‌خواند و سایر نقش‌های معلم مانند آموزشی، تربیتی، مشاوره‌ای و ... در خدمت تحقق این هدف اصلی قرار می‌گیرند. در جدول شماره (۵) به وضوح نشان داده شده است که **هدایت‌گری** محور اصلی همه ابعاد هشت‌گانه نقش معلم است. هر بعد به نوعی به هدایت فکری، عاطفی، اجتماعی یا اخلاقی دانش‌آموزان کمک می‌کند و آیات قرآنی که موید این برداشت هستند و بر این موضوع تأکید دارند، در جدول آمده است. بنابر این معلم به عنوان هدایت‌گر، با استفاده از این ابعاد، دانش‌آموزان را به سمت رشد همه‌جانبه و تبدیل شدن به انسان‌های کامل و مسئول هدایت می‌کند.

جدول شماره (۵) ارتباط نقش هدایتگری با ابعاد هشت‌گانه نقش معلم

پيام آيه	آيه قرآن مويد	ارتباط با هدایت‌گری	نقش معلم	بعد هشت‌گانه
اهمیت علم و دانش در هدایت انسان‌ها.	قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (زمر: ۹)	معلم با ارائه دانش، مسیر هدایت فکری و علمی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند.	انتقال دانش	دانش‌افزایی (عالمانه)
نقش الگو بودن و پیشوایی در هدایت به سمت تقوا.	وَأَجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (فرقان: ۷۴)	معلم با راهبری، دانش‌آموزان را در مسیر رشد فردی و اجتماعی هدایت می‌کند.	راهنمایی و جهت‌دهی	راهبری (مربانه)

پيام آيه	آيه قرآن موبد	ارتباط با هدايت گري	نقش معلم	بعد هشت گانه
قرآن به عنوان شفا و درمان برای مشکلات درونی.	يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ (يونس: ۵۷)	معلم با تشخیص و رفع مشکلات، به بهبود و سلامت روانی و آموزشی دانش آموزان کمک می کند.	بهبود و ترمیم	درمانگری (طبیبانه)
ارزش حکمت و تفکر عمیق در هدایت انسان ها.	وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا (بقره: ۲۶۹)	معلم با تشویق به تفکر انتقادی، دانش آموزان را به سمت درک عمیق تر از مفاهیم هدایت می کند.	تفکر عمیق و تحلیل	فلسفه ورزی (حکیمانه)
اهمیت مهربانی و نرم خویی در هدایت و تربیت.	فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ (آل عمران: ۱۵۹)	معلم با ایجاد فضای امن و حمایت گر، به رشد عاطفی و روانی دانش آموزان کمک می کند.	حمایت عاطفی	غمخواری (مادرانه)
همکاری در حفظ ارزش ها و فرهنگ برای هدایت جامعه.	وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى (مائده: ۲)	معلم با انتقال ارزش ها و میراث فرهنگی، هویت و آگاهی فرهنگی دانش آموزان را تقویت می کند.	حفظ و انتقال فرهنگ	میراث داری (فرهنگ سازانه)
نقش امت اسلامی به عنوان الگوی هدایت و اصلاح جامعه.	كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ (آل عمران: ۱۱۰)	معلم با آموزش مسئولیت پذیری، دانش آموزان را به سمت ایجاد تغییرات مثبت در جامعه هدایت می کند.	ایجاد تغییرات مثبت	جامعه سازی (مصلحانه)
اهمیت نظم و سازماندهی در هدایت و پیشبرد اهداف.	إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بَنِيَانٍ مَرْصُوصٍ (صف: ۴)	معلم با مدیریت فرآیندهای آموزشی، نظم و کارایی را در محیط یادگیری ایجاد می کند.	سازماندهی و نظارت	مدیریتی (مدیرانه)

حال با توجه به مشخص شدن مولفه ها، نقش های کلیدی و هسته مرکزی نقش های معلم می توان الگوی هشت وجهی نقش های معلمی از دیدگاه قرآن مجید را به شکل ذیل ارائه نمود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در مقایسه با پژوهش‌های داخلی و خارجی، چه قرآنی و چه غیرقرآنی، این پژوهش جامع‌تر بوده و به تمامی نیازها و ابعاد مرتبط پرداخته است. این ابعاد چندوجهی، درک عمل معلم را پیچیده ساخته و ویژگی‌های خاصی را در شخصیت و رفتار او اقتضا می‌کند. معلم باید واجد ویژگی‌هایی چون نظام‌مندی، نگرش کل‌نگر، درک پیچیدگی‌ها، پذیرش عدم قطعیت، توانایی انجام امور متعدد، مدیریت محدودیت‌های زمانی، توجه به اخلاق و تعاملات اخلاقی و نیز بهره‌مندی از عقلانیت باشد. (باقری، ۱۳۸۰).

معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، نقش‌های متنوع و چندبعدی ایفا می‌کند که هر یک به رشد همه‌جانبه‌ی دانش‌آموزان کمک می‌کند. در نقش دانش‌افزایی (عالمانه)، معلم به انتقال دانش و تقویت تفکر علمی می‌پردازد. در نقش راهبری (مربیانه)، هدایت اخلاقی، معنوی و پرورش مهارت‌های زندگی دانش‌آموزان را بر عهده دارد. در نقش درمانگری (طبیبانه)، به رفع مشکلات روانی و عاطفی دانش‌آموزان توجه می‌کند. در نقش فلسفه‌ورزی (حکیمانه)، به پرورش تفکر انتقادی و عمیق در آنان یاری می‌رساند. در نقش غمخواری (مادرانه)، با مهربانی و حمایت عاطفی، محیطی امن برای رشد دانش‌آموزان فراهم می‌سازد. در نقش میراث‌داری (فرهنگ‌سازانه)، انتقال ارزش‌ها، سنت‌ها و هویت فرهنگی به نسل بعد را بر عهده دارد. در نقش جامعه‌سازی (مصلحانه)، دانش‌آموزان را به سوی مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اصلاح جامعه هدایت می‌کند و در نقش مدیریتی (مدیرانه)، با برنامه‌ریزی و سازماندهی، محیط آموزشی را به گونه‌ای مدیریت می‌کند که تمامی این اهداف محقق شوند. در مجموع، معلم به عنوان محور اصلی تعلیم و تربیت، با ایفای این نقش‌ها، نه تنها به رشد فردی دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه در شکل‌دهی به جامعه‌ای سالم و پویا نیز نقشی اساسی ایفا می‌کند.

یافته‌های پژوهش نشان داد که نقش معلم بسیار فراتر از انتقال صرف دانش است. این پژوهش مشخص نمود که در قرآن، بیش از ۶۰ نقش متنوع برای معلم برشمرده شده است که از دانش‌افزایی و راهبری تا درمانگری و جامعه‌سازی را شامل می‌شود. این نقش‌های متنوع، با تحلیل عمیق آیات، در هشت دسته‌ی کلیدی جای می‌گیرند که الگوی جامعی از نقش معلم را ترسیم می‌کنند. نکته‌ی قابل تأمل آن است که تمامی این نقش‌ها تحت چتر مفهوم بنیادین و گسترده‌تری به نام «هدایتگری» قرار می‌گیرند. هدایتگری، به عنوان هسته‌ی مرکزی نقش معلم، به معنای راهبری انسان به سوی کمال و سعادت است. معلم نه تنها به دانش‌آموزان دانش می‌آموزد، بلکه آنان را به سوی شناخت حقیقت، رشد اخلاقی و تحقق کمال انسانی هدایت می‌کند. این هدایتگری، هم در بعد فردی و اخلاقی (مانند تربیت اخلاقی و پرورش روحیه) و هم در بعد اجتماعی و جامعه‌سازانه (مانند پرورش شهروندان مسئول و آگاه) قابل مشاهده است. آیات قرآن نیز بر اهمیت هدایتگری معلم تأکید دارند. خداوند در قرآن، پیامبران را به عنوان الگوهای هدایتگری معرفی می‌کند. آیه شریفه «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ» (کهف: ۱۱۰) نشان می‌دهد که پیامبران از طرفی مانند سایر افراد بشر هستند و از طرف دیگر، وظیفه‌ی هدایت مردم را بر عهده دارند. همچنین، آیه «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ» (نحل: ۳۶) بر رسالت هدایتگری پیامبران در میان همه‌ی امت‌ها تأکید می‌کند. مهم‌تر آنکه، قرآنی که در اختیار پیامبر اسلام قرار گرفته، به عنوان کتاب هدایت معرفی می‌شود: «ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا

رَبِّ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (بقره: ۱-۲). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که نقش معلم در قرآن کریم، صرفاً دانش‌افزایی یا انتقال اطلاعات نیست، بلکه هدایت انسان‌ها به سوی کمال و سعادت است. این هدایتگری، تمامی ابعاد وجودی انسان را در عرصه‌های فردی و اجتماعی و همچنین در ساحت اندیشه و عمل در بر می‌گیرد و به رشد همه‌جانبه‌ی او کمک می‌کند.

پژوهش حاضر با بسیاری از پژوهش‌های پیشین در تأکید بر چندبعدی بودن نقش معلم همسو و اشتراک نظر دارد. هم پژوهش حاضر و هم آثاری چون پژوهش‌های **بول و همکاران (۲۰۱۸)**، **ویجایا لاکشیمی (۲۰۱۹)**، بر این نکته صحنه می‌گذارند که نقش معلم فراتر از انتقال صرف دانش بوده و ابعاد تربیتی، اخلاقی، اجتماعی و عاطفی را نیز در بر می‌گیرد. این هم‌رأیی نشان‌دهنده درک مشترکی از پیچیدگی و اهمیت نقش معلم در دنیای امروز است. افزون بر این، پژوهش حاضر در کنار پژوهش‌هایی مانند **تنده (۱۴۰۰)**، **گری (۲۰۰۷)**، و **امام‌جمعه و مهرمحمدی (۱۳۸۵)**، رویکردهای تقلیل‌گرایانه به نقش معلم (مانند "معلم تکنسین") را که صرفاً بر جنبه‌های فنی متمرکزند، نقد می‌کند. این نشان می‌دهد که یک اجماع فزاینده در مورد ناکافی بودن چنین رویکردهایی وجود دارد.

تمایز بنیادین پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین، در دو محور اساسی قابل بیان است: نخست، این پژوهش به‌طور خاص از قرآن کریم به‌عنوان منبع اصلی استنتاج الگوی نقش معلم بهره می‌برد و "هدایتگری" را به‌عنوان هسته مرکزی این الگو معرفی می‌کند، در حالی که پژوهش‌هایی مانند **تنده، علم‌الهدی (۱۳۸۸)** و **عرسان‌الکیلانی (۱۴۰۸)** (صرفاً بر جنبه‌های نظری یا مبانی تمرکز دارند و الگوی جامعی ارائه نمی‌دهند دوم، پژوهش حاضر بر جامعیت نقش‌های معلم و پوشش تمامی ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین تأکید دارد، در حالی که برخی پژوهش‌ها چون **شعبانی (۱۴۰۳)**، **ملائی (۱۴۰۱)**، **بول و همکاران (۲۰۱۸)**، **رومولینوکس و سیرجالا (۲۰۲۱)** بر ابعاد خاصی متمرکز شده‌اند یا فاقد چارچوب نظری منسجمی برای پوشش همه ابعاد هستند.

بنابر این پژوهش حاضر، ضمن هم‌راستایی با پژوهش‌های پیشین در تأکید بر ابعاد چندگانه نقش معلم و نقد رویکردهای تک‌بعدی، تمایزی بنیادین را از طریق اتکای راسخ بر تعلیم و تربیت اسلامی استنتاج‌شده از قرآن کریم، ایجاد می‌کند. این تمایز در ارائه الگویی جامع، هشت‌بعدی و با محوریت "هدایتگری"، پوشش کامل ساحت‌های تربیتی مشهود است. بدین ترتیب، پژوهش حاضر چشم‌اندازی نوین را در حوزه نقش معلم، به‌ویژه در بستر نظام تعلیم و تربیت اسلامی، فراروی می‌نهد.

این پژوهش یک رویکرد چند وجهی را برای بهبود آموزش و عملکرد معلمان پیشنهاد می‌کند. ایده اصلی این است که شیوه‌های آموزشی را با درک قرآنی از نقش معلم همسو کنیم، در نتیجه هم اثربخشی و هم ابعاد اخلاقی تربیت ارتقا داده می‌شود. حوزه‌های اصلی تمرکز عبارتند از:

۱- بازنگری و باز طراحی برنامه درسی کلان تربیت معلم بر اساس الگوی چند وجهی قرآنی جهت سیاست‌گذاری در دانشگاه‌های تربیت معلم

۲- طراحی الگوی عملی نقش چندوجهی معلم در جهان امروز مبتنی بر چارچوب قرآنی برای سیاست‌گذاری در وزارت آموزش و پرورش و دانشگاه تربیت معلم

۳- تدوین نظام جامع شایستگی‌های معلمی (شامل دانش، مهارت‌ها و ویژگی‌های شخصیتی) مبتنی بر الگوی جامع قرآنی جهت برنامه ریزان وزارت آموزش و پرورش

۴- اجرای برنامه‌های توانمندسازی معلمان در آموزش و پرورش و دوره‌های ضمن خدمت بر اساس نقش‌های هشت گانه قرآنی متناسب با جهان امروز

۵- توسعه منابع آموزشی دانشگاه‌های تربیت معلم (کتاب، مقاله و محتوای دیجیتال) مبتنی بر نقش قرآنی معلم برای ارتقای اثربخشی تدریس در آموزش عالی معاصر جهت پاسخ‌گویی به چالش‌های آموزش عالی.

همچنین پیشنهادهای پژوهشی زیادی می‌توان بر این اساس پیشنهاد داد از جمله:

۱- تحلیل تطبیقی نقش چندوجهی معلم در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی مبتنی بر قرآن و نظام‌های آموزشی معاصر.

۲- تبیین نظام جامع شایستگی‌های معلمی بر اساس دیدگاه قرآنی و چالش‌های تربیت معلم در جهان امروز با پیروی از این توصیه‌ها، انتظار دارد یک سیستم آموزشی جامع‌تر و مؤثرتر ایجاد گردد، سیستمی که عمیقاً ریشه در درک مفاهیم قرآنی از نقش معلم داشته باشد و در عین حال به خواسته‌های منحصر به فرد دنیای مدرن نیز پاسخ دهد.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه محسن قرائتی، تهران، مرکز درس هائی از قرآن.
- ابن فارس، احمد (۱۳۶۳). معجم مقاییس اللغة. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- اشجعی، زهرا، نادرخانی، نجمه، حاجی زاده نارستان، اکرم (۱۴۰۲). بررسی نقش معلم در تربیت دینی و مذهبی دانش آموزان، فصلنامه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۵(۵۵)، ۱-۲۰.
- افتخاری افروغ سادات، شهری، مومنی مهموئی، حسین، اکبری، احمد، و عجم، علی اکبر (۱۴۰۲). مؤلفه‌های سواد دینی معلمان: مرور سیستماتیک براساس مدل رایت، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. ۸ (۲): ۷-۲۸. <https://doi.org/10.61186/qaie.8.2.7>
- امام جمعه، محمدرضا، و مهر محمدی، محمود (۱۳۸۵). نقد و بررسی رویکردهای تدریس فکورانه به منظور ارائه برنامه درسی تربیت. نشریه مطالعات برنامه درسی، ۳(۳)، ۱-۳۰.
- باقری، خسرو و ایروانی، شهین (۱۳۸۰). جایگاه نظریه‌های تربیتی در عمل معلم. مجله روانشناسی و علوم تربیتی، ۳۱(۲)، ۱۲۳-۱۲۸. https://jpsyedu.ut.ac.ir/article_12890.html
- باقری، خسرو نوع‌پرست (۱۳۸۹). درآمدی بر فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران (ج ۲). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- بهشتی، احمد (بی‌تا). تربیت از دیدگاه اسلام. دفتر نشر پیام، کتابخانه دیجیتالی نور.
- بهشتی، سعید (۱۳۸۵). فلسفه تعلیم و تربیت در جهان امروز. نشریه قبسات، ۳۹(۴۰)، ۱۲۴-۱۲۹. https://qabasat.iict.ac.ir/article_17402.html
- تنده، مهدی (۱۴۰۰). تبیین فلسفی رویکردهای رایج به تربیت معلم و نقد آنها از منظر اسلامی به منظور کاربرد در تعلیم و تربیت ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۶). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه امام (جلد ۹). چ پنجم. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، مصطفی (۱۴۱۸ ق). ثلاث رسائل، دروس الاعلام و نقدها، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- داورپناه، ابوسعید، آهنگچیان، محمدرضا، و کاظمی، یحیی (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی فلسفه تربیت معلم از دیدگاه مکاتب فلسفی. هفتمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران.
- داوری، محمد (۱۳۸۵). نقش معلم در تربیت دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- درویش پور، علی محمد (۱۴۰۳). ویژگی‌های حرفه‌ای معلم از منظر قرآن و نهج‌البلاغه (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه پیام نور استان خراسان رضوی.
- دهقان رجبی، فاطمه (۱۳۹۲). نقش معلم از دیدگاه نهج‌البلاغه و روایات. پایان‌نامه، دانشگاه باهنر کرمان.
- رشیدی، شیرین، کشاورز، سوسن، بهشتی، سعید، و صالحی اکبر (۱۳۹۶). ارائه الگوی نظری تربیت عقلانی جهت نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی براساس مبانی معرفت‌شناختی قرآن کریم، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. ۲ (۲): ۷-۳۶. <http://dx.doi.org/10.29252/qaie.2.2.7>

رضائی، مهدی (۱۳۹۳). نقد جایگاه و نقش معلم در اندیشه تربیتی پست‌مدرنیسم. *مطالعات تحول در علوم انسانی*، (۳)، ۴۰-۱۵.

رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۷). *آنا‌تومی جامعه: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی*. تهران: انتشارات کاوه.

ساروخانی، باقر (۱۳۷۳). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی* (ج ۱، چ ۲). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *فلسفه آموزش و پرورش* (چاپ پنجم). تهران: انتشارات امیرکبیر.

شعبانی محدثه، شفیعی، فاطمه صغری، دیالمه، نیکو (۱۴۰۳). طراحی الگوی نقش رهبری آموزشی در هدایت‌پذیری دانش‌آموزان با تأکید بر قرآن کریم: سبک رهبری هادی، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. <http://dx.doi.org/10.61186/qaie.9.1.5>. ۱۰۵-۱۳۴، (۱)۹.

صافی، احمد (۱۳۷۶). *سیمای معلم*. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.

صدر، محمد باقر (۱۹۹۱). *دروس فی علم الاصول*، ج ۱، نشر اسلامی، قم.

علم‌الهدی، جمیله (۱۳۸۸). *نظریه اسلامی تعلیم و تربیت*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.

عمیدی، سمیه (۱۳۹۰). تبیین نقش و جایگاه معلم در سند ملی آموزش و پرورش ایران. *دانشگاه الزهراء*.

فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۸۹). *پست‌مدرنیسم و تعلیم و تربیت*، چ دوم، تهران، آیت.

کاردان، علیمحمد (۱۳۹۷). *سیر آراء تربیتی در غرب*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

کیلانی، ماجد عرسان (۱۴۰۸). *فلسفه تربیت اسلامی: ترجمه و نقد* (ترجمه بهروز رفیعی). تهران: سمت.

کوئن، بروس (۱۳۸۷). *مبانی جامعه‌شناسی* (ترجمه غلامعباس توسلی). تهران: سمت.

گوتک، جرال. ال (۱۳۸۲). *مکاتب فلسفی و آراء تربیتی*، ترجمه محمد جعفر پاک سرشت، تهران: سمت.

لازی، جان (۱۳۷۷). *درآمدی تاریخی بر فلسفه علم* (ترجمه علی پایا). تهران: سمت.

لسانی فشارکی، محمدعلی، و مرادی زنجانی، حسین (۱۳۸۵). *روش تحقیق موضوعی قرآن کریم*، زنجان: قلم مهر.

مایر، فردریک (۱۳۱۴). *تاریخ اندیشه‌های تربیتی* (ج ۲). تهران: سمت.

مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۹۲). *تفسیر نمونه* (ج ۱). تهران: دارالکتب الاسلامیه.

محمدی، حمداله و اکرادی، احسان (۱۳۹۵). *نقد و بررسی نظریه معلمان به‌عنوان روشنفکران تحول‌آفرین از منظر هنری ژيرو. فصلنامه پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی*، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۰۰-۱۲۰، (۴)۱.

<https://doi.org/10.22054/qric.2016.7483>

مولایی پاره، برزو، سرمدی، محمدرضا، و سارلی، زبیده (۱۳۹۵). *برنامه درسی پست‌مدرنیسم با تأکید بر آراء ژان فرانسوا لیوتار*. *مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی*، ۱۵۵-۱۶۵، (۴)۲.

نلر، جی. اف (۱۳۹۳). *آشنایی با فلسفه آموزش و پرورش* (ترجمه فریدون بازرگان دیلمقانی). تهران: سمت.

References

- AlRowais, A. S. (2015). Roles of a teacher in colleges of education. *International Journal of Technology and Inclusive Education (IJTIE)*, 4(2). College of Education, Salman bin Abdul-Aziz University, Saudi Arabia. <https://infonomics-society.org/wp-content/uploads/ijtie/published-papers/volume-4-2015/Roles-of-a-Teacher-in-Colleges-of-Education.pdf>
- Bagheri, K. and Irvani, S. (2001). The position of educational theories in teacher practice. *Journal of Psychology and Educational Sciences*, 31(2), 123-128. https://jpsyedu.ut.ac.ir/article_12890.html[In Persian]
- Beheshti, S. (2006). Philosophy of Education in Today's World. *Qabasat Journal*, (39-40), 124-129. https://qabasat.iict.ac.ir/article_17402.html[In Persian]
- Bula, D., & Swapan, K. D. (2018). Changing roles of teachers. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*.
- Eftekhari, A. S., Shahri, Momeni Mahmoudi, H., Akbari, A., & Ajam, A. (2013). Components of religious literacy of teachers: A systematic review based on Wright's model, *Applied Issues in Islamic Education*. 8 (2): 28-7. <https://doi.org/10.61186/qaiie.8.2.7>[In Persian]
- Ekradi, E. (2016). Review and Critique of "Teachers as Transformatory Intellectuals" Theory in Henry Giroux's View point. *Qualitative Research in Curriculum*, 1(4), 100-120. <https://doi.org/10.22054/qric.2016.7483>[In Persian]
- Giroux, H.(1985) Techer as Transformatory Intellectuals ,*Symposium on Understanding Quality Education Conference on Re-envisioning Quality in Education*.
- Giroux, H.A. (1988). Teachers as intellectuals. Toward a critical pedagogy of learning. New York: Praeger.
- Leaton Gray, S. (2007). Teacher as technician: Semi-professionalism after the 1988 Education Reform Act and its effect on conceptions of pupil identity. *Policy Futures in Education*, 5(2).<https://journals.sagepub.com/doi/10.2304/pfie.2007.5.2.194>
- Lumbard, J. (2004). Teaching Methods of the Prophet Muhammad. *Islamic Studies*, 43(3), 405-422.
- Molyneux, T. M. (2021). Preparing teachers for emotional labour: The missing piece in teacher education. *Journal of Teaching and Learning*, 15(1).<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1303474.pdf>
- Odziejewicz E. (1994). "Schools of thinking" in education. Practices of educational thinking - theories - educational orientations. In: J. Brzeziński, L. Witkowski (eds.), *Education towards social change*. Poznań: Wydawnictwo Edytor.
- Rahman, F. (1980). Major Themes of the Quran. Chicago: *University of Chicago Press*.
- Rashidi, S, Keshavarz, S., Beheshti, S., & Salehi, A. (2017). Presentation of a Theoretical Model of Intellectual Education for the Formal and Public Education System Based on the Epistemological Foundations of the Holy Qur'an. *qaiie*. 2(2), 7-36. <http://dx.doi.org/10.29252/qaiie.2.2.7>[In Persian]
- Shabani, M., Shafiee, F. S., & Dialameh, N.(2024). Modeling the Role of Educational Leadership in the Guidance-ability of Students with Underscoring the Holy Quran: Hadi Leadership Style. *qaiie*. 9(1), 105-134.<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.1.5>[In Persian]

- Syrjala, L. (2005). The teacher as a researcher. U.S. Department of Education, Office of Educational Research and Improvement, Educational Resources Information Center (ERIC), 5(3).
- Vijaya Lakshmi, D., & Rama Swamy, G. (2019). Engineering education: Redefining the roles of the teacher. *International Journal of Innovative Research & Studies*. ISSN NO: 2319-9725. <https://www.jstor.org/stable/1475074>